



SAŽECI

U promišljanju (zakašnjela) razvitka hrvatskog sela nameće se kao polazište neoruralistički pogled na selo i na koncepte njegova razvitka. To znači prije svega zalaganje za promjene koje se nužno događaju pod utjecajem modernizacijskih procesa ali koje čuvaju spomenute ruralne posebnosti izrasle u okviru lokalnih i nacionalnih tradicija. Unutar tog koncepta, također, važno mjesto pripada obzirnosti u svim razvojnim projektima i postupcima.

Proces prerastanja tradicionalnog u moderan ruralni svijet odvija se, dakle, postupno i u fazama. U tekstu se, za identifikaciju ruralnih promjena, koristi shema B. Kaysera, prema kojoj se analizira razvitak ruralnog društva kroz tri faze: kompozicije, dekompozicije i rekompozicije. U tom procesu pretežito “zajedničarska” obilježja tradicionalnog sela postupno se zamjenjuju obilježjima društva.

Put prema napretku ruralne provincije vodi kroz poticanje društvene i gospodarske heterogenosti, koja će se temeljiti prije svega na istraživanju, valorizaciji i upotrebi endogenih izvora, uključujući znanja i iskustva lokalnog stanovništva i, naravno, njihovo primjereno obrazovanje za razvoj.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske morala bi jače istaknuti ulogu “srednjih” i “malih” gradova i poduprijeti njihov razvitak, jer oni su najbliži oslonac ruralnih razvojnih procesa. Njihova bi socijalna i gospodarska stabilizacija mogla osigurati ravnotežu između dviju hrvatskih razvojnih tendencija: metropolizacije većih gradova i već kritičnog razvojnog posustajanja hrvatske periferije.

Nenad Pokos

METODOLOGIJA IZDVAJANJA SEOSKOG STANOVNIŠTVA, NJEGOV RASPORED I POPIŠNE PROMJENE 1953.–2001.

U radu se analizira kretanje i razmještaj seoskog stanovništva Hrvatske između 1953. i 2001. godine. Depopulacija seoskog stanovništva u promatranom razdoblju iznosila je 37% dok se udio te skupine u ukupnom stanovništvu Hrvatske smanjio sa 75% na 42%. Na razini prirodno-geografskih regija najveći intenzitet depopulacije zabilježila je Gorska Hrvatska dok je u sjevernom Hrvatskom primorju relativno smanjenje bilo najmanje. U pedesetgodšnjem razdoblju znatno se povećao broj sitnih i malih naselja tako da je 2001. godine manje od 300 stanovnika imalo čak 40% seoskih naselja. Istodobno se povećao i relativni udio stanovništva u manjim naseljima a smanjio u srednjim i većim seoskim naseljima. Posebno je nepovoljno što u razdoblju 1953.–2001. godine 85% svih seoskih naselja depulira od toga broja je 45% sa smanjenjem većim od 50%.

Anđelko Akrap

REGIONALNE I NASELJSKE ZNAČAJKE VITALNIH PROCESA U HRVATSKOM SEOSKOM STANOVNIŠTVU

Autor razmatra regionalne i naseljske osobitosti u prirodnom kretanju stanovnika Hrvatske tijekom 20. stoljeća. Pri tome upozorava na gospodarske, društvene i političke čimbenike koji utječu na razvitak stanovništva. Uz naglašenu ulogu migracija u dinamici prirodnog kretanja stanovništva u prvoj polovici 20. stoljeća, zatim izražene regionalne različitosti u razdoblju između dva svjetska rata, posebno se analizira prirodna depopulacija na velikom prostoru Hrvatske nakon 2. sv. rata. Autor naglašava nespремnost regionalnih urbanih središta (malih i srednjih gradova) da prihvate veliki broj stanovništva koji je u procesima deagrарizacije i deruralizacije napuštao selo. Značajnu ulogu za depopulaciju imao je odlazak na rad u inozemstvo. U drugoj polovici 20. st. zabilježena su dva velika vala iseljavanja: prvi koji je motiviran zapošljavanjem u inozemstvu, tzv. "odlazak na privremeni rad u inozemstvo" i drugi, najnoviji, koji neprekidno traje od početka 1990. godine do danas. Zaključci koji slijede iz analize govore u prilog tezi o biološkom izumiranju većine hrvatskog prostora. Tomu je uveliko pridonijela razvojna politika koja je favorizirala velike gradove, te zanemarivala mrežu regionalnih i lokalnih komunikacija. Hrvatsko je selo još od 1960-ih zahvaćeno depopulacijskim tendencijama, a od kraja 1970-ih prirodnom depopulacijom i progresivnim procesom demo-

grafskog starenja. Na kraju, autor se zalaže za suvisao, gospodarski i nacionalno strateški utemeljen regionalni sustav gradskih središta kao važan preduvjet zadržavanju stanovništva na širem hrvatskom prostoru.

Dražen Živić

ODABRANE ZNAČAJKE DEMOGRAFSKE STRUKTURE SEOSKIH NASELJA U HRVATSKOJ 1953.–1991. GODINE

Predmet istraživanja u ovome prilogu su odabrane značajke demografske strukture u seoskim naseljima u Republici Hrvatskoj u razdoblju 1953.–1991. godine. Svrha je priloga ustanoviti temeljna razvojna obilježja (trend i odnose) dobno-spolne, ekonomske i obrazovne strukture seoskog stanovništva u Hrvatskoj kao doprinos općoj spoznaji suvremenih demografskih prilika na hrvatskome selu.

Demografski razvitak hrvatskoga sela, zahvaljujući suvremenim društveno-gospodarskim procesima (industrijalizacija i urbanizacija), pokazuje sve značajke demografske regresije, pa čak i demografskog sloma, što je bitno utjecalo i na razvitak najvažnijih struktura stanovništva, napose dobno-spolne i ekonomske.

Opća je oznaka strukturnog demografskog razvitka hrvatskoga sela značajna ostarjelost dobne i izražena neujednačenost spolne strukture, napose prema velikim dobnim skupinama stanovništva. Dobno-spolnu strukturu seoskog stanovništva Hrvatske karakterizira demografsko starenje kao globalni demografski proces depopulacijskih značajki. Udjel mladih na hrvatskom selu pao je na četvrtinu, a udjel starih premašio petinu ukupne populacije. Porast indeksa starosti seoskog stanovništva od 0,36 1961. do 0,81 1991. godine neprijeporno pokazuje trend izjednačavanja mladog i starog stanovništva.

Suvremeni društveno-gospodarski procesi u Hrvatskoj, napose procesi industrijalizacije i urbanizacije, u značajnoj su mjeri zahvatili i hrvatsko selo, te su kroz deagrarijaciju i deruralizaciju ne samo utjecali na promjene određenih demografskih struktura, nego su i bitno predodredili i ukupan demografski razvitak hrvatskoga sela. Proces deagrarijacije, odnosno napuštanja poljoprivrede kao djelatnosti najjasnije se očituju u dva procesa: padu broja i udjela poljoprivrednog stanovništva te napuštanju poljoprivrede kao zanimanja, uz istodobno jačanje industrijskih i uslužnih djelatnosti. Poljoprivreda više nije vodeća gospodarska djelatnost stanovništva seoskih naselja u Republici Hrvatskoj.

S obzirom da prijelaz stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti, a time i prijelaz stanov-

ništva iz seoskih u gradska naselja najvećma obuhvaća najvitalniji dio radno-sposobnog stanovništva, onda promjene ekonomske strukture stanovništva, između ostalog, ne utječu samo na dinamiku demografskih struktura, nego i na ukupna demografska kretanja i značajke poljoprivrednog, seoskog i ukupnog stanovništva u Republici Hrvatskoj.

Ante Marinović-Uzelac
MORFOLOŠKI TIPOVI HRVATSKOG SELA

U rad nas uvode definicije pojmova naselja kao geografskog izraza rasporeda stanovništva i fizičkog načina njihovog grupiranja, te posebno definiranja sela kao naselja čije se stanovništvo pretežito bavi tzv. primarnim djelatnostima: poljodjelstvom, stočarstvom i ribarstvom. Implikacije ovih činjenica na fizičku morfologiju sela središnja su tema rada. Najprije se razmatra odnos smještaja sela i prirodno geografskih uvjeta: voda, osunčana strana, topografija i geološki sastav tla, te antropogeni uvjeti izraženi prvenstveno kroz prometni položaj. Po gustoći samog naselja razlikujemo dva tipa: (i) rastresito, raštrkano selo i (ii) zbijeno, zgusnuto selo. Navodeći još nekoliko kriterija za definiciju oblika sela, autor preporuča o tipu naseljenosti i obliku sela govoriti imajući na umu i druga obilježja naselja: kuće, agrarnu strukturu, vrstu poljoprivrednog posjeda, vrstu proizvodnje, etničke tradicije, društveni sustav sela i dr. elemente koji djeluju istodobno, ili se pak njihov utjecaj smjenjuje u različitim vremenskim razdobljima. Važno je naglasiti da svi oni tipologiju sela čine vrlo složenom i ukazuju, prije svega na raznovrsnost fenomena sela. Zaključno, autor upozorava na opasnosti od determinizma svake vrste, kao i svake korelacije između elemenata smještaja i tipova naselja.

Maja Štambuk
Anka Mišetić
NEKI ELEMENTI SOCIJALNE I TEHNIČKE INFRASTRUKTURE
HRVATSKOG SELA

U radu se analizira opremljenost hrvatskog sela elementima socijalne i tehničke infrastrukture uspoređujući razdoblje od popisa 1991. godine do danas. Kao indikatori socijalne i tehničke infrastrukture odabrani su: osnovna škola, ambulanta, pošta, župni ured, (broj) liječnika, veterinarske ambulante, poljoprivredna savjetodavna služba, poljoprivredne zadruge.

Opće stanje opremljenosti hrvatskog sela bilo je vrlo nepovoljno 1991. godine, a negativni trendovi nastavljaju se i do danas. Posebno je zabrinjavajući podatak koji govori o sve manjem broju seoskih naselja koja imaju osnovnu školu, te onih o broju ambulanta opće prakse, stomatoloških ambulanta i liječnika. Svakako su na lošu sliku socijalne i tehničke infrastrukture hrvatskog sela goleme posljedice ostavila ratna razaranja u Domovinskom ratu. Također je evidentno da je ostala i nedovoljno iskorištena uloga poljoprivrednih zadruga koje su u procesu deagrarijacije izgubile svoj značaj i kao tehnička i kao socijalna potpora selu.

Autorice na kraju ističu važnost prostorno ravnomjerno raspoređene i dobro održavane i organizirane infrastrukture koja bi trebala biti oslonac boljoj prostornoj i socijalnoj integraciji cjelovitog hrvatskog teritorija.

Marian Maticka

POVIJESNE OKOLNOSTI EVOLUCIJE SELJAČKOG POSJEDA U HRVATSKOJ U XX. STOLJEĆU

Autor analizira povijesne okolnosti evolucije seljačkih posjeda u Hrvatskoj. Polaznu osnovicu razmatranja čini ukidanje feudalnih društvenih odnosa sredinom XIX. stoljeća i stvaranje privatnih zemljoposjeda. Težište razmatranja u slijedećim kronološkim razdobljima, napose u XX. stoljeću, je u analizi prilika i okolnosti, prije svega političkih, koje su dovodile do provođenja agrarnih reformi i s njima povezanih kolonizacija, te mijenjanja strukture posjeda. Osnovno obilježje čitavog razdoblja je postojanje privatnog zemljoposjeda i kontinuirani proces njegova usitnjavanja.

Predmet razmatranja su povijesne okolnosti evolucije zemljoposjeda u Hrvatskoj. Težište je na okolnostima i prilikama, prije svega političkim, koje su dovodile do provođenja agrarnih reformi i s njima povezanih kolonizacija u Hrvatskoj u razdoblju od 1918. do 1953. No, autor je kao polaznu osnovicu prikazao i proces stvaranja privatnih zemljoposjeda poslije ukidanja feudalnih društvenih odnosa u sredini XIX. stoljeća.

Rad je utemeljen u objavljenoj građi, napose publiciranim zakonskim propisima te razmjerno obilnoj literaturi. Osnovni zaključak ukazuje na, čak i u okolnostima kada se to protivi volji nositelja političke vlasti, postojanje duboko ukorijenjenog seljačkog privatnog vlasništva, ali i na proces kontinuiranog mrvljenja zemljoposjeda. Od početka oblikovanja privatni seljački zemljoposjedi brojem su bili dominirajući, poglavito oni iz kategorije do 2 ha tj.

sitni i do 5 ha veličine tj. mali seljački posjedi. Tijekom povijesnih mijena te kategorije posjeda postaju i nositelji najvećeg dijela zemljišnih površina.

Antun Šundalić
EVOLUCIJA SELJAČKOG POSJEDA I NJEZIN UTJECAJ
NA SEOSKI OKOLIŠ

Vrijeme zgusnuto promjenama – obilježje je suvremene civilizacije. Stalnost i stabilnost gotovo su nestale kao obilježja života u društvu, posebice kada je riječ o urbanim sredinama. Selo dijeli tu stvarnost premda su promjene u ruralnim područjima usporenije, kao da teže potiskuju utjecaj tradicije ruralnih zajednica.

Ovim člankom autor ukazuje na jedan segment promjena u životu sela, na promjene koje se događaju sa seljačkim posjedom (*njegovom veličinom, značenjem u životu porodice, tržišnoj preobrazbi i sl.*). Njegova se evolucija na ovim prostorima događa uslijed utjecaja vanjskih procesa modernizacije (industrijalizacija i urbanizacija), ali i uslijed unutrašnjeg utjecaja političkog diktata (socijalističke industrijalizacije i deagrarizacije). Posljedice se ovih promjena uglavnom negativno očituju kroz zamiranje sela (iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva, infrastrukturna zapuštenost) i zapostavljanje poljoprivrede (nerentabilnost usitnjenog posjeda, zapuštenost obradivog zemljišta, nesigurnost prihoda od seljačkog posjeda). Tranzicijsko je razdoblje hrvatskog društva preuzelo ozbiljan zadatak oživljavanja privatnog poljoprivrednog gospodarstva, a što ima kao pretpostavku promjenu odnosa prema zemljišnom posjedu i radu u poljoprivredi (poticaji i kreditiranja), prema selu i seoskom okolišu.

Milan Župančić
OBITELJSKA POLJOPRIVREDNA GOSPODARSTVA U HRVATSKOJ

Autor u radu polazi od tri konstitutivna elementa obiteljskog gospodarstva: (i) domaćinstva koje je definirano kao obiteljska grupa ili zajednica osoba koje dijele stan i prihode za osiguravanje osnovnih životnih potreba; (ii) zemljišnog posjeda i sredstava za rad (obiteljska imovina i vlasništvo); (iii) gospodarstva u užem smislu pod kojim podrazumijeva dinamičan spoj ljudskih i materijalnih čimbenika koji se iskazuje kao radna i proizvodna jedinica, tj. gospodarski subjekt. Naglašava se, pri tome, ravnopravna uloga socijalnih i ekonomskih faktora koji su potrebni za uspješno funkcioniranje i održavanje seljačkog gospodarstva. U radu se analizira razvitak obiteljskog gospodarstva

u Hrvatskoj, njegovo stanje i dinamika, i to kroz kretanje broja i zemljišnog kapaciteta obiteljskih gospodarstava, promjene u posjedovnoj strukturi seljačkih gospodarstava i analizu poljoprivredne radne snage, te socioekonomske strukture seoskih domaćinstava. Mogućnosti razvitka vitalnije poljoprivredne strukture ograničene su brojnim teškoćama zbog čega vjerojatno tek mali sloj seljačkih gospodarstava ima dobru modernizacijsku perspektivu. Autor sugerira i neke prednosti malog posjeda kao i potrebu da se ova problematika ne razmatra samo kroz produktivističku logiku, posebno imajući na umu potrebu za očuvanjem zdravog prirodnog okoliša.

Josip Defilippis

RAZVITAK HRVATSKOG AGRARNOG KRAJOLIKA

U svakoj etapi društvenog razvitka uspostavljaju se svojevrsni agrarni sustavi koji kreiraju vlastite specifične agrarne krajolike. Autor prati razvitak agrarnih sustava i slijed agrarnih krajolika u dugom trajanju od početaka poljoprivrede do današnjih dana. U Hrvatskoj u četiri različita poljoprivredna područja formiraju se četiri agrarna sustava i njima svojstvena četiri agrarna krajolika po kojima se područja međusobno razlikuju i prepoznaju. To su: slavonsko - ravničarsko, orijentirano na proizvodnju žitarica; srednjehrvatsko - brežuljkasto, u kojem su zastupljeni, uz oranice, voćnjaci i vinogradi; goransko - ličko ili planinsko područje kojeg karakteriziraju pašnjaci, livade i stočarska proizvodnja, te jadransko područje s mediteranskom klimom usmjereno na voćarstvo, maslinarstvo i vinogradarstvo. Autor iznosi njihova temeljna obilježja i osvrće se na njihov razvitak tijekom vremena. Na kraju iznosi neka razmišljanja o budućnosti agrarnog krajolika posebno pod utjecajem deagrarizacije koja agrarni krajolik sve više vraća izvornom prirodnom krajoliku. Zbog sve očitijih ograničenja produktivističkog principa razvitka, nove razvojne politike ohrabrivat će novi pristup u kojem će biti sve više elemenata tradicionalnog razigranog pejzaža.

Ivan Cifrić

ZAGAĐIVANJE I UGROŽAVANJE SEOSKOG OKOLIŠA

Autor pristupa problemu zagađivanja i ugrožavanja seoskog okoliša sa sociološkog stajališta, smještajući ih u kontekst socijalnih promjena i utjecaja. Polazeći od definiranja osnovnih pojmova: seoski okoliš, socijalni i institucionalno-normativni čimbenici utjecaja, te ugrožavanje okoliša, u radu se inzistira na sociokulturnom vrednovanju oko-

liša. Analiza zagađivača poslužila je autoru da bi identificirao ekonomsku i sociokulturnu osnovu zagađivanja. Nasuprot industrijskoj poljoprivredi, na globalnoj razini sve je više zalaganja za ekološku poljoprivredu koja pretendira postati nova paradigma u poljoprivrednoj proizvodnji tražeći svoju afirmaciju pored već poznatih: seljačke paradigme i industrijske paradigme. U radu se uočavaju, na prvi pogled kontradiktorne, i negativne i pozitivne posljedice zagađivanja, pri čemu se kao negativne spominju: ugrožavanje biološke raznolikosti, utjecaj na uvjete gospodarskog razvitka, promjena krajolika, troškovi sanacije, dok su pozitivne promjene promjena svijesti o okolišu, utjecajima iz razvijenih zemalja, utjecajima edukacije. Autor drži nužnim razvijati svijest o nužnosti povezivanja razvitka i zaštite okoliša, ali i djelovanje koje će u tom smislu biti poticano iz sfere civilnog društva.

Vladimir Lay

**PRILOZI OSMIŠLJAVANJU USMJERAVANJA RAZVITKA RURALNIH
PROSTORA HRVATSKE NA OSNOVAMA EKOLOŠKE I
GOSPODARSKE ODRŽIVOSTI**

Autor raspravlja o mogućnostima kreiranja načelne strategije održivog razvitka Hrvatske iz koje bi se mogao uspješno operacionalizirati plan razvojnih mjera. Takva strategija morala bi zadovoljiti najmanje dva kriterija: lokalne održive razvojne solucije u ekološkom i istodobno u ekonomskom (gospodarskom) smislu. U radu se ističe da su ruralni prostori i prirodni kapitali Hrvatske snažan razvojni potencijal u modernom, europskom kontekstu. Cilj uspješne razvojne strategije bio bi pomiriti “održivi razvitak” i “modernizaciju”. Stoga se autor zalaže za interdisciplinarni pristup, u prvom redu na razini prostornog planiranja kao osnovnog preduvjeta razvitka ruralnih prostora. Opći pojam održivosti primijenjen na ruralne prostore upućuje na temeljni problem opstanka i reprodukcije života u seoskim naseljima, revitalizaciju tih naselja i cijelog ruralnog prostora. Ključni oslonac takvog razvitka bio bi poticanje bio-gospodarske aktivnosti i afirmacija “bio-gospodarskih” grana djelatnosti. U zaključku, autor ističe važnost analize demografskih, strukturalnih i dr. razvojnih potencijala ruralnih zajednica i prostora kao neophodnih polazišta za promišljanje usmjeravanja njihovog razvitka.

Sanja Maleković

**OSLONAC NA RAZVITAK “ODOZDO” I LOKALNE
RAZVOJNE INICIJATIVE – MOGUĆA OPCIJA
ZA RAZVITAK SELA U HRVATSKOJ?**

U radu se sagledava novi pristup razvojnoj problematici, zasnovan na konceptu “razvitak odozdo” koji se pokazuje uspješnom metodom rješavanja razvojno inferiranih područja. Osim analize značaja, prednosti i mogućnosti primjene pristupa razvitku “odozdo” u Hrvatskoj, te uloge partnerstva, subjektivnog lokalnog razvitka, te lokalnih razvojnih agencija – autorica sagledava i nekoliko primjera lokalnih razvojnih inicijativa u ruralnim područjima zemalja sa sličnim razvojnim problemima. Novi pristup naglašava decentralizaciju i otvaranje mogućnosti lokalnim zajednicama za “endogeni” razvitak. On se temelji na tri sposobnosti/mogućnosti: (i) mogućnost da se transformira društveno-ekonomski sustav određenog područja poticajima “iznutra”; (ii) sposobnost da se reagira na vanjske izazove; (iii) sposobnost da se uvedu specifični oblici društvene regulative na lokalnoj razini, koji bi išli u prilog ovakvom razvitku. Osnovni subjekti lokalnog razvitka su lokalne vlade, predstavnici vlasti na lokalnoj razini, “samonikle” i privatne institucije. Provedba ovakvog razvojnog modela u Hrvatskoj bi zahtijevala jačanje postojećih i potencijalnih lokalnih aktera, jačanje nevladinog sektora i neformalnih aktera, uključivanje najugroženijih skupina lokalnog stanovništva u razvojne inicijative itd. Lokalni razvitak, pak, ne može biti briga isključivo lokalnog stanovništva već mora biti ugrađen u cjelovit okvir mjera nacionalne gospodarske politike.

Ivan Rogić

RAZVOJNI SUDIONICI HRVATSKOG SELA I NJIHOVE STRATEGIJE

Prvi sudionik hrvatskog sela, “seljački lik” analizira se u odnosu spram lika građanina i njihovih različitih uloga u praksama modernizacije. Seljački lik određen je s nekoliko čimbenika: proizvodnim sklopom, socijalnim identitetom i kulturnim označiteljima. U postmodernoj reviziji seljačkog lika, njegov položaj “građanina na zemlji” ne izvodi se samo iz “baštine urbanog svijeta”, već i iz “baštine seoskog svijeta” koja se naslanja na tri stalno prisutne, ali neafirmirane silnice u praksama modernizacije: (i) status prirode kao autonomnog “proizvoditelja” života; (ii) kooperacija centar-periferija; (iii) seoski svijet kao lik građanske razlike.

Glavni akteri identificirani na hrvatskom selu jesu hrvatsko seosko pučanstvo, hrvatsko iseljeničtvo, hrvatsko

gradsko pučanstvo, useljenici s istoka, državna administracija, javna poduzeća, pikovi, korporacije, seljačke udruge i religijske ustanove. Na kraju, autor daje tri scenarija za budućnost hrvatskog sela, no budućnost uspješnog razvitka svezana je s afirmacijom “postmodernog sela” u kojem se nužno oslobađa proizvodno partnerstvo između prirodne i lokalne zajednice. Na taj način selo se konstituira sa socijalom i epistemološkom kompetencijom.

Maja Štambuk
SELO U EUROPSKOM ISKUSTVU

U radu se analizira razvojna politika Europske unije usmjerena na poboljšanje razvitka ruralnih regija. Svijest o važnosti ruralnog područja kao čimbenika ukupnog razvitka inicirala je i brojne analize stanja u europskom ruralnom području. Cilj ovakvih akcija je integracija ruralnih regija u nacionalni prostor, a preko njega i u EU. Karakteristike agrarne politike u zemljama Europske unije temelje se na donošenju zajedničkih mjera i istodobnom usklađivanju sa posebnim, nacionalnim gospodarstvima. Unatoč nastojanjima da se tržište snažno regulira i usmjerava ovisno o interesima pojedinih država ili regionalnih cjelina, stalno se stremi kreiranju zajedničke politike koja bi se gradila oko tri najvažnija cilja: 1. omogućiti veći utjecaj tržišta kako bi se smanjila stopa povećanja proizvodnje i potrošnje; 2. smanjenje proizvodnje “olakšati” mjerama socijalne politike i pomoći u prilagodbi gospodarske strukture; 3. osnaživati poljoprivredu u “posebno osjetljivim područjima” gdje druga rješenja nisu pogodna. Autorica posebno ukazuje na program LEADER koji objedinjava razvojne akcije u ukupnom ruralnom prostoru EU, a permanentno se dopunjuje i usavršava.

Istraživanja u europskim zemljama pokazuju da je za oživljavanje periferije (zemlje s visokom agrarnom napućenošću, velikim udjelom poljoprivrede u gospodarstvu, razmravljenim posjedom, nemoderniziranom poljoprivredom i niskim bruto proizvodom) nužno da se takva područja socijalno i gospodarski diversificiraju, te da se u razvitku ne oslanjaju samo na poljoprivredu. Ta iskustva svakako bi valjalo imati na umu kada se govori i o razvojnim perspektivama hrvatskog sela.